

JOHANNA VAN CONSTANTINOPOL

Dit artikel van Pierre Kluykens dateert van 1958.

Boudewijn IX had op het einde van de XIe eeuw het hoofd kunnen bieden aan de expansiepolitiek van zijn geduchte leenheer, de Franse koning Filips-Augustus en het Verdrag van Péronne in 1200 had voor het Graafschap Vlaanderen vèrdragende en heilzame gevolgen kunnen hebben ware de jonge Boudewijn niet in 1202 naar de vierde kruistocht vertrokken. Hij werd in 1204 te Constantinopel, in de troebele atmosfeer welke deze kruistocht kenmerkte, tot Latijnse keizer gekroond, doch enkele maanden later viel hij in handen van de Bulgaren die hem hoogstwaarschijnlijk uitmoordden of in een kerker lieten sterven.

Voor Vlaanderen is het politiek gezien een catastrofe. Boudewijn laat twee kleine dochters na, de piepjonge Johanna en Margaretha. Tegen die twee kinderen, tegen die verzwakking van het grafelijk gezag in Vlaanderen, staat de machtige Filips Augustus die tijdens de kruistocht heel behendig geen vinger heeft verroerd, maar bij het vernemen van Boudewijns verdwijning, op zijn prooi, Vlaanderen, loert.

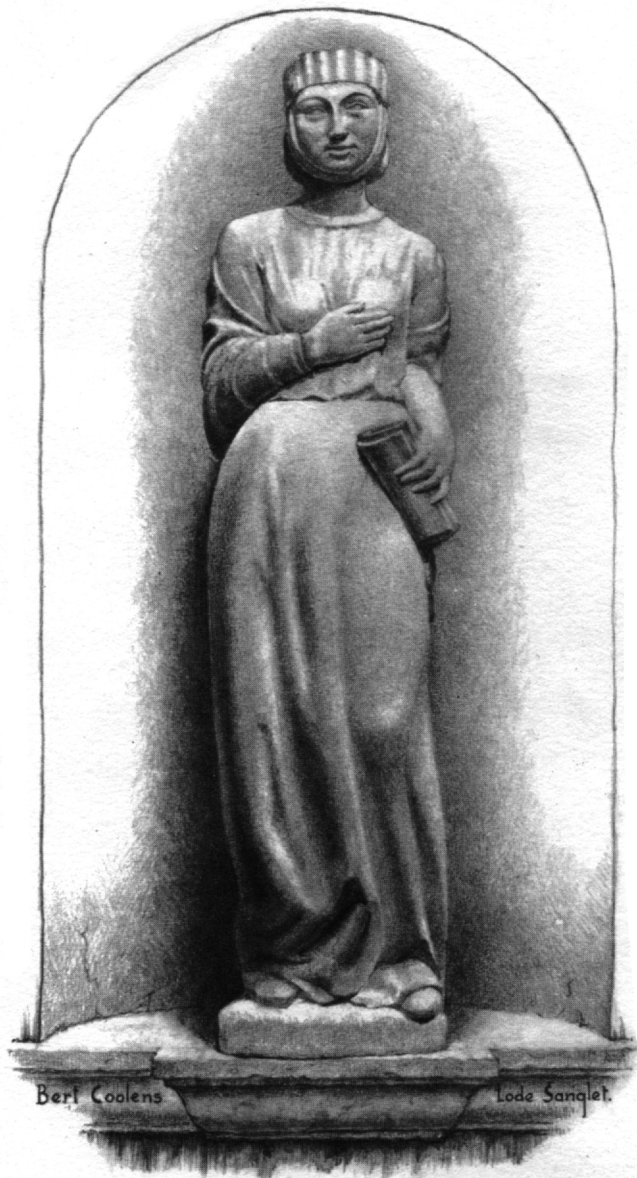
Tussen die beide onevenwichtige machten, staan de steden, Gent vooral. Onze stad heeft van Mathildis voorrechten afgedwongen die geen enkele andere stad in het Westen bezit. Politiek hangt zij nog af van Frankrijk, doch economisch is zij zelfstandig en drijft zij vrij en onafhankelijk handel met Duitsland en vooral met Engeland.

De stad die een kroniekschrijver uit de tijd, het “oppidum opulentissimum cui nomen est Gandavum” noemt, zal nu twee eeuwen lang haar eigen kaart spelen, haar eigen politiek voeren, een gemeentelijke, die zij aan de grafelijke zal substitueren.

In min dan een eeuw zal de stad zich zo sterk uitbreiden, dat hare grenzen niet meer zullen kunnen verruimd worden tot aan de moderne tijden, en hare rijkdom en weelde zullen steeds stijgen.

Johanna, die voor de geschiedenis Gravin Johanna van Constantinopel zou worden, werd einde 1199 of begin 1200 geboren. Toen de droeve mare van het overlijden van haar vader Vlaanderen bereikte was zij amper vijf jaar oud, en te jong, om over Vlaanderen te regeren, werd het bewind aan haar voogd en regent, Filips van Namen, Filips de Edele, toevertrouwd.

Maar Filips' politiek helde naar die van de Franse koning over en in 1208 levert de voogd de twee prinsesjes aan Filips-August uit. De koning heeft dus

GRAVIN JOHANNA

Op 28 april 1966 werd in een nis boven de ingangdeur van de Decrolyschool een beeldje van Johanna van Constantinopel ingehuldigd.

Het werd gemaakt door de Gentse beeldhouwer Bert Coolen en geschonken door "De Vrienden van het Oude Begijnhof"

een kostbare gijzelaar, in zijn macht: de kleine gravin Johanna die hij enkele jaren later, in 1212, te Parijs in het huwelijk doet treden met Ferrand, zoon van koning Sanchos van Portugal. Hij is 25 jaar oud. Johanna 12!

Zij zijn speeltuigen in de handen van Filips-August die onmiddellijk na het huwelijk het masker afrukt, Aire en St. Omaars inneemt en geheel Zuid-Vlaanderen inpalmt. Het Verdrag van Péronne in 1200 door Boudewijn zegevierend afgedwongen, is een dode letter geworden: de Franse koning, leenheer, wil weer geheel Vlaanderen in zijn bezit.

Wat kunnen Johanna en Ferrand er tegen inbrengen

Niets!

Maar de steden, Gent vooral, voeren handel met Engeland en hun politiek is dan ook Engels en anti-Frans. Zij zullen een dam opwerpen tegen de annexatieplannen van Filips-August, zonder zich te bekommeren om de zwakheid van de grafelijke macht, wel integendeel, want van die zwakheid zal de Gentse stede gebruik maken om hare zelfstandigheid en voorrechten nog uit te breiden.

Het eerste gebaar is kenschetsend. Bij de zogezegde Blijde Intrede van het jonge echtpaar in Vlaanderen, valt Johanna ziek en moet te Dowaaï blijven terwijl haar echtgenoot alleen de Blijde Intrede vervolgt, maar te Gent vindt hij de stadspoorten gesloten. Het is niet Ferrand naar Johanna, hun “natuurlijke” prinses die de Gentenaars willen ontvangen en hij moet onverrichter zake op zijn stappen terugkeren. Het was een symbolisch gebaar van Gent, want de stad wist dat Ferrand met zijn vrouw doch ook met een leger zou terugkomen en dat zij hem dan de poorten zou moeten openen, wat inderdaad geschiedde.

Maar te Gent zag Ferrand weldra in, dat hij slechts een instrument was in handen van de Franse koning en dat hij een dergelijke rol nooit zou kunnen volhouden noch een dergelijke politiek zou kunnen opdringen. Hij werpt het roer om, keert zijn leenheer de rug en onderhandelt met de Engelsen en Jan zonder Land.

Gent wachtte dit ogenblik af: het verkrijgt automatisch de toelating om de stad te versterken, wat meteen een uitbreiding van het grondgebied met zich brengt.

Alle kaarten liggen nu bloot op tafel: Filips-August wil Vlaanderen volledig in zijn macht, de steden verzetten zich er tegen en willen een “Engelse politiek” doorvoeren die weelde en rijkdom meebrengt, Johanna staat machteloos tussen beiden, en zal slechts een schijn van gezag kunnen bewaren door voortdurend toegevingen te doen.

Aanvankelijk moet de Franse koning het onderspit delven: zijn vloot wordt te Damme door de Engelsen verbrand en hij moet Vlaanderen ontruimen, maar

hij neemt weerwraak te Bouvines, lijft Vlaanderen in, brengt Ferrand gevangelijk mede naar Parijs en indien hij Johanna achterlaat in het graafschap, is het enkel als werktuig van zijn gezag.

Johanna is 14 jaar oud. Van 1214 tot 1227, gedurende de gevangenschap van Ferrand, zal zij alleen, met het greintje macht welke haar gelaten werd, over Vlaanderen regeren, met enerzijds het beeld voor haar ogen, van haar echtgenoot opgesloten in een kerker te Parijs, en anderzijds die zekerheid dat de Vlaamse steden gebukt onder de knoet van de Franse koning, haar slechts zullen bijstaan en helpen in de mate dat zulks hen profijt kan brengen.

De moeilijkheden volgen elkaar ononderbroken op: moeilijkheden met de adel, met de Fransen, met de kwestie van Margaretha en haar verleider Burchard van Avesnes waarover wij het later zullen hebben, met de steden, met de valse Boudewijn.

In die laatste aangelegenheid vooral heeft Gent bewezen dat de sympathie van de stad voor de gravin en de hulp die zij haar af en toe verstrekt had, niet uit het diepste van het hart kwamen, maar een handige speculatie waren waarbij zij hoofdzakelijk haar eigen profijt en voordeel zocht.

Het gebeurde in 1225. Een eremiet die ergens in de streek van Valencijn in de bossen woonde, verliet zijn hut of spelonk en reisde de Vlaamse steden af, bewerende Graaf Boudewijn IX te zijn, de te Constantinopel gekroonde Keizer, ontsnapt tilt de gevangenen zijner vijanden.

Het was niet de eerste maal en het zou ook niet de laatste maal in de geschiedenis zijn dat iemand zich liet doorgaan voor een geheimzinnige of spoorloos verdwenen koning, prins of belangrijk personage, maar zelden heeft een bedrieger een zo snel en zo totaal succes gekend als de valse Boudewijn die zoals later bleek, een zekere Bertrand van Rais was.

Te Valencijn, te Rijsel, Gent, in alle steden en dorpen van Vlaanderen en Henegouwen werd hij triomfantelijk onthaald.

Een dergelijk succes uitleggen enkel door de persoonlijkheid en de behendigheid van de bedrieger, is onzin. De waarheid is dat, op uitzondering na van de arme gravin Johanna, iedereen belang had bij dit bedrog en bijdroeg om het te orkestreren: de adel die er een verzwakking in zocht van het grafelijk gezag, het volk dat door demonstraties en zelfs oproer, de macht van de patriciërs of de poorters aan 't wankelen wou brengen, en last but not least de Franse koning, die wel wist dat Johanna, ten einde raad, bij hem bescherming zou komen zoeken en dat hij op dat ogenblik een einde zou stellen aan het belachelijke avontuur, maar onder zekere voorwaarden die zijn dictatuur in Vlaanderen nog zouden verscherpen.

Zo liep het inderdaad ook af: Johanna moest naar Parijs vluchten en nu het

spelletje lang genoeg had geduurd, werd de bedrieger ontmaskerd en aan de galg, tussen twee honden, opgeknoopt. Maar Lodewijk VIII, de Franse koning, stelde zijn eisen en zij waren draconisch.

In 1227 kwam Ferrand eindelijk vrij, maar hij moest vaststellen dat er gedurende zijn dertienjarige gevangenschap veel was veranderd. Van de grafelijke macht bleef schier niets over. Politiek en staatkundig waren Ferrand en Johanna volledig in de klem van Frankrijk en op gewestelijk en gemeentelijk plan, hadden de steden, langzaam maar zeker een autonomie bereikt waaraan nog weinig te tornen viel.

Johanna had vele toegevingen gedaan en was te zwak om thans de rechten van de steden in te krimpen. Ferrand werd dan ook verplicht te Gent de instelling van de XXXIX goed te keuren, waarbij hij omzeggens elke medezeggenschap of inmenging in het bestuur van de stad verloor.

Ferrand stierf in 1233 en opnieuw woog de zware last op de schouders van de door het noodlot achtervolgde gravin, maar ditmaal zal zij lijdzaam toezien. Zij tracht geenszins op te komen tegen het Frans gezag en de greep van de koning op ons land, maar zocht integendeel goede betrekkingen met hem en meteen met de koning van Engeland te onderhouden.

Haar activiteit is hoofdzakelijk van religieuze en filantropische aard: zij steunt en moedigt de kloostergemeenschappen aan, de monniken, zusters, ze zorgt voor de zieken, gebrekkigen en de armen.

Die weg zou zij verder blijven bewandelen na haar tweede huwelijk, met Thomas van Savoye, en zulks tot aan haar dood in 1244.

Haar politieke taak was te zwaar geweest.

Voor onoverbrugbare moeilijkheden en problemen gesteld wanneer zij nog een kind was, had zij nergens de nodige steun gevonden om een persoonlijke politiek te voeren. Allen hadden van de toestand misbruik gemaakt: de koning van Frankrijk, de steden, de adel. Enkel de armen en de ongelukkigen vonden in haar een verdedigster, een helpster.

Voor Gent was haar regering een bloeitijdperk, omdat de stad met veel realisme een politiek volgde waarvan zij geen ogenblik afweek, een politiek die wellicht sentimenteel niet heel mooi te noemen is, omdat zij speculeerde op andermans zwakheid en ongeluk, maar die voor gevolg had dat in minder dan een halve eeuw en zulks ondanks de Franse heerschappij, de stad de aanzienlijkste, de rijkste en de schoonste werd van geheel Vlaanderen.

PIERRE KLUYSKENS